

67-42-95/3
10.10.17р.

В І Д Г У К

**офіційного опонента – Зозулі Євгена Вікторовича,
на дисертацію Ортинської Наталії Володимирівни
«Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження»,
яка подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія
політичних і правових учень**

Актуальність теми

Теоретична юриспруденція, як досить молода наукова дисципліна, основну увагу спрямовує на досягнення понятійно-категоріального устрою належного їй об'єктно-предметного поля права і держави. Разом з тим, інституціональна складова об'єкта наукового дослідження теорії права привертає значно меншу увагу, хоча у процесах функціонування правової реальності саме цей компонент виступає у якості інфраструктурного забезпечення дії права у суспільстві. То ж певна переорієнтація вектора досліджень сучасних вітчизняних правників викликана самими потребами правового розвитку.

Останніми роками у вітчизняному правовому житті стверджується і набирає значущості такий «новий-старий» інститут права, як правовий статус. Саме ця юридична категорія відображає взаємозв'язок ортодоксальних наукових теоретичних інститутів таких як людина, право, держава, суспільство. Подальше вдосконалення правового розуміння цього інституту, його елементів вимагає досягнення природи і потенціалу особи як суб'єкта правової системи, вироблення точних наукових положень і рекомендацій, які дозволили б значно підвищити якість правової політики окремої держави у світлі забезпечення прав, свобод, законних інтересів людини.

У цьому напрямку постають завдання осмислення наявних теоретичних і прикладних розвідок проблематики, пов'язаної з спеціальним правовим

статусом окремої категорії осіб, уточнення, або навіть вироблення нового концепта даної правозахисної державно-владних інституцій, дослідження ролі і місця спеціального правового статусу у системі громадянського суспільства, всього спектру можливостей їхнього впливу на формування правової свідомості і правової культури широкого загалу громадян. Аналіз спеціальних правових статусів вказує на можливість виокремлення окремих детермінант, що характерні певній груп, що сприяє більш тісній взаємодії правового регулювання та соціального становища індивіда.

Опоноване дисертаційне дослідження саме репрезентує аналіз одного з видів спеціального правового статусу, а саме категорії осіб, що не досягли повноліття. Неповнолітні повною мірою не вступають у повноцінні правовідносини, проте саме їх вік є визначальним для формування майбутньої особистості, майбутньої правової держави, а якщо говорити в загальному, то й майбутнього людства. Тому аналіз правового статусу неповнолітніх забезпечує можливість удосконалення правової політики у сфері регулюванні їх прав та свобод, побудови органів ювенальної юстиції, виховання молоді, подолання проблем злочинності неповнолітніх в нашій державі. Таким чином слід засвідчити як теоретико-правову та праксіологічну цінність докторського дослідження.

Зазначене, на мій погляд, переконливо свідчить про актуальність та значущість для сучасної правової науки теми дисертаційного дослідження Ортинської Н.В. «Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження».

У представлених дисертанткою працях (дисертації, авторефераті, наукових публікаціях) висвітлюється комплексно правовий статус неповнолітніх як теоретико-правова категорія. Такий вибір теми може бути схваленим на тих підставах, що подібні дослідження відсутні у вітчизняній теорії права, а сама проблема є достатньо значущою і співрозмірною з тематикою праць, які претендують на рівень докторської дисертації у царині теорії та історії держави і права, історії політичних і правових учень.

За своїм науковим спрямуванням тема роботи відповідає Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженими Національною академією правових наук України 03.03.2016, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356). У рамках виконання цієї науково-дослідної роботи отримані всі результати які становлять вагому юридичну новизну.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації визначається у цілому достатньо органічним поєднанням її структури і змісту. Архітектоніка дисертації досить збалансовано відображає головні «акупунктурні» смисли здійсненого дослідження – характеристики теоретичного розуміння правового статусу, його структура, особливості щодо досліджуваної соціально-правової групи, можливості удосконалення соціалізації, правового виховання та правової культури неповнолітніх.

Автором добре обґрунтовано вибір напрямку дослідження, його об'єкта, предмета, мети і завдань, які в сукупності дають можливість проаналізувати на високому рівні проблему правового статусу неповнолітніх в теоретико-правовому осмисленні.

Текст дисертації Ортинської Н.В. складається зі вступу, п'яти розділів, які об'єднують у собі 17 підрозділів, висновків та списку використаних джерел, характеризується цілісністю і завершеністю.

У вступі до роботи визначається актуальність теми, що пов'язане з необхідністю якісного удосконалення політики щодо молодого покоління в умовах транзитивного суспільства, передусім у зв'язку з викликами соціально-політичного характеру. Вказано на ті аспекти, які особливо визначають цінність роботи, а саме новизну. Зі всіма визначеними автором

елементами, а саме тим що зроблено нею уперше, удосконалено та набуло подальшого розвитку ми погоджуємося. Вказані положення цілком аргументовані в тексті дисертації.

Перший розділ «Наукознавчі концепти дослідження правового статусу неповнолітніх» присвячено аналізу правового статусу особи як юридичної загальної категорії, висвітлено методологічні моменти дослідження, виокремлено авторське розуміння поняття категорії «неповнолітні», історичні тенденції становлення та розвитку правового регулювання у сфері неповнолітніх. Обґрунтованими тут видаються визначені постулати аналізу та розуміння правового статусу як категорії юриспруденції, що виступає «складною, комплексною категорією, яка відображає комплекс зв'язків людини із суспільством, державою, колективом, оточенням, які врегульовані правом, соціальний статус є основою правового статусу і виступає його родовою першоосновою» (с.41Д.).

У другому розділі «Забезпечувальні елементи правового статусу неповнолітніх» аналізується правосуб'єктність, громадянство та принципи правового статусу неповнолітніх. Окрім визначеного вагомо, що дисертантка визначає сферу правовідносин в які вступають неповнолітні (с.94 Д). Також ціннішим є розуміння громадянства як вагомого елементу правового статусу, оскільки саме від громадянства залежить отримання і реальне забезпечення прав та свобод людини шляхом нормотворчої і правоохоронної діяльності (с. 103 Д).

Третій розділ «Основні елементи правового статусу неповнолітніх» містить розробку поняття прав неповнолітніх, аналізується їх класифікація та проводиться розширений аналіз прав неповнолітніх за загальноновизнаною класифікацією. Також прийнятним є те, що автор приділяє увагу не тільки правам неповнолітнього, але й констатує що обов'язки не менш вагомі ніж їх права та законні інтереси. Поєднання саме такого підходу переводить неповнолітнього від об'єкта опіки у суб'єкта правової реальності.

Четвертий розділ «Допоміжні елементи правового статусу неповнолітніх» висвітлює розширених елементів правового статусу. До них автор цілком мотивовано відносить гарантії прав неповнолітніх та відповідальність. Оцінюючи розкриття проблеми відповідальності неповнолітніх відмітимо, що автор широко приділяє увагу багатьом елементам, вказуючи на причини протиправної поведінки неповнолітніх, особливості відповідальності та санкцій у національному праві, при цьому влучно аналізує галузеве законодавство. Слід підкреслити актуальність тези про те, що «основна дуальність у відповідальності неповнолітніх полягає у співвідношенні гуманності і невідворотності покарання» (с.241 Д) Заслугове увагу мотивації автора, щодо необхідність запровадження спеціальної норми в національне законодавство щодо збільшення віку відповідальності для неповнолітніх, які відстають у розвитку (с. 244-247 Д).

У розділі п'ятому «Правовий статус неповнолітнього в Україні у ретроспекції глобалізованого суспільства» проведено аналіз факторів трансформації, що впливають на правовий статус неповнолітнього та виокремлено такий інститут як права соціалізація, що на думку автора дослідження є основним критерієм для належного функціонування неповнолітнього в правовій царині. У вказаному підрозділі доволі широкомаштабно виокремлені детермінанти зміни правового статусу в умовах глобалізації і тут також варто позитивно оцінити доробок авторка, який виокремлює та проводить аналіз та мотивування наступних чинників: проблеми змінних характеристик сімейних відносин, проблеми глобалізації освіти, фактори впливу інформаційного суспільства та проблема негативного впливу медіапростору.

Основною тезою автор визначає твердження про те, що «основний вплив на правовий стан неповнолітнього має соціальне середовище, в якому він перебуває. Глобалізація домінантно впливає на зміни всієї соціальної реальності в усіх сферах життєдіяльності. Тому потрібно вказувати, що

сьогодні правовий статус неповнолітнього потребує вдосконалення відповідно до вимог модифікованої реальності» (с. 302 Д. і далі).

Найбільш значущі наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні Ортинської Н.В. отримали у цілому достатнє обґрунтування у тексті роботи, та відображення у авторефераті дисертації.

Ортинська Н.В. провела авторське соціологічне дослідження (2013-2017 рр.) проблем правового статусу неповнолітніх в Україні. Додатки дисертації містять широкий аналіз у вигляді схем, таблиць, графіків, які репрезентують та підкреслюють висновки до яких дійшла автор дисертації. Вони є цікавими, новими та носять міжкомплементарний характер, тобто таким чином докторантка не тільки вказує на правову реальність в якій формується сучасний підліток, але й масштабно аналізує всю соціальну, гуманітарну, молодіжну сферу життя цієї вікової категорії, їх уподобання, прагнення, інтелектуальні особливості.

Джерельна підоснова роботи складає шістьсот шістьдесят позицій, з них нормативні акти та їх проекти, праці вітчизняних і зарубіжних дослідників загально-теоретичної проблематики і сфери соціології, політології, педагогіки та іноземних дослідників та практиків. Авторка дисертації досить збалансовано використовує посилання на монографічні роботи та наукові статті інших авторів для підтвердження своїх позицій і висновків, поєднуючи це з критичним сприйняттям тих положень науковців, які здаються їй недостатньо обґрунтованими чи неприйнятними.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Достовірність наукових результатів доведена комплексом методів, які застосовувала автор, їх сучасною інтерпретацією, коректністю поставлених задач, неупередженістю одержаних результатів, кількістю та

якістю відповідних даних деяких юридичних та практичних експериментів, що підтверджує адекватність репрезентованих висновків.

Оцінюючи новизну одержаних у даному дисертаційному дослідженні наукових і прикладних результатів, слід зазначити, що вона визначається насамперед тим, що дисертація Ортинської Н.В. є першою у вітчизняній юриспруденції цілісною і комплексною монографічною працею, що присвячена загальнотеоретичному дослідженню дискретно-правового феномена правового статусу неповнолітніх на основі розробленого авторського міждисциплінарного методологіювання з врахуванням просторово-темпорального підходу, аналізу забезпечувальних, основних та допоміжних елементів правового статусу неповнолітніх та його особливостей в сучасному глобалізованому суспільстві на підставі як транзитивних, так і континуальних видозмін.

До результатів докторської дисертації не включено наукові положення і дослідження за якими захищена кандидатська дисертація.

Важливість для науки одержаних автором дисертації результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в нормопроектній діяльності, для удосконалення національного законодавства у сфері прав неповнолітніх, правового виховання та соціалізації цієї категорії суб'єктів права. Також висновки та рекомендації можуть використовуватися для продовження розвідок у сфері ювенальної юстиції, захисту прав та свобод дітей, для введення у теорію держави і права як юридичної науки пропонується автором ряд визначень, які мають вагому наукову цінність.

Практична цінність отриманих у роботі результатів підтверджена актами про їхнє впровадження в Інституті законодавства Верховної ради України № 22/282-1-15 від 20.06. 2017 р., Департаменті персоналу, організації освітньої та наукової діяльності Міністерства внутрішніх справ України 322/ 2 -2748 від 25 червня 2017 р., Національному університеті «Львівська політехніка» № 26-01-1147 від 26.06.2017.

Науковою новизною відзначаються багато положень, що подані на захист. На думку рецензента, найбільшу наукову цінність містять наступні висновки:

- про нормативно-правову необхідність в розмежуванні таких понять, як «діти» та «неповнолітні» через віднесення до останніх дітей вікової межі від чотирнадцяти років до повноліття; доведено необхідність спеціального правового підходу до цієї вікової категорії, зумовленої її фізичним та інтелектуальним становленням й етапом підготовки до повноліття;
- виділені автором особливості правового статусу неповнолітніх: відсутність повної дієздатності; наявність ширшої сфери нормативно закріплених прав порівняно з повнолітніми; сфера суб'єктивних обов'язків є вужчою, ніж в інших суб'єктів права; відсутність зовнішньої відокремленості як повноцінного суб'єкта правового життя і здатності виробляти, виражати та виконувати персоніфіковану волю; наявність видових розбіжностей у відносинах, у які неповнолітні можуть вступати самотійно; перебування під особливим захистом держави й соціуму;
- розмежування принципів правового статусу неповнолітніх, які поділено на загальні (базові) та спеціальні: цінності неповнолітнього віку, державної турботи, підтримки й захисту неповнолітніх; загальної міжнародної й посиленої охорони та захисту прав і законних інтересів неповнолітніх; пріоритету прав та законних інтересів неповнолітніх перед інтересами повнолітніх і державними інтересами; пріоритету сімейного виховання неповнолітніх; комплексність правового регулювання питань правового статусу неповнолітніх;
- авторське розуміння ознак прав неповнолітніх, з-поміж яких перевага прав над обов'язками; наявність мінімальних міжнародних стандартів прав неповнолітнього та передбачення органічної комплексної реалізації в національному законодавстві універсальних і загальнолюдських цінностей світової цивілізації; наявність додаткових прав, порівняно з

іншими загальними суб'єктами права, як-от: право жити в сім'ї, право на піклування з боку батьків тощо; строковий характер системи прав; звуженість обсягу прав; відсутність можливості повної самостійної, автономної реалізації прав, внаслідок чого на батьків чи органи державної влади покладається обов'язок сприяти реалізації прав неповнолітнього;

Визнаючи теоретичну і практичну цінність дисертаційного дослідження Ортинської Н.В., позитивно оцінюючи його в цілому, слід відзначити, що окремі положення дисертації мають дискусійний характер, а деякі з них потребують більш глибокого дослідження та обґрунтування, подальшої розробки у напрямку наближення до прикладної тематики, пов'язаної з правовим статусом неповнолітніх.

1. Назва дисертаційного дослідження, на думку рецензента, потребує уточнення. Загальноприйнятим в юриспруденції є лексичний вираз: «правовий статус особи». Автор аналізує спеціальний правовий статус такої категорії, як неповнолітні. В цьому разі необхідним є акцент не тільки на вікових межах, але й на індивідуальності, тому вважаємо, що прийнятною була б назва «Правовий статус неповнолітніх осіб: теоретико-правове дослідження».
2. Видається що дослідниця подекуди виходить за межі встановленої мети та завдання аналізу, зокрема у підрозділі 1.4 «Історико-правовий аналіз розвитку правового статусу неповнолітніх» автор зосереджена на генезисі правового регулювання всієї широкої соціально-правової групи дітей, а не відображає предметно статус неповнолітніх від 14 років до повноліття.
3. Одним із завдань, які ставить перед собою автор дослідження це відмежування суміжних понять, що є вірним з погляду принципу логічності та науковості пізнавально-пошукового аналізу. Серед таких понять Ортинська Н.В. намагається визначитися з авторською позицією про розмежування чи ототожнення поняття «правовий статус» і «правове становище» індивіда. Для цього вона звертається до

аргументів науковців, що вже попередньо проводили аналіз вказаної проблематики, які вказують на доцільність розмежування правового статусу і правового становища як цілого і частини, тобто правове становище – це не що інше, як різновид спеціального правового статусу. Ортинська Н.В. відкидає такі твердження попередніх авторів без жодної аргументації і вказує, що розбіжності полягають «в іншому: правовий статус визначає місце суб'єкта саме в правовій системі суспільства, а поняття «правове становище» констатує реальні правовідносини індивіда в широкому соціальному контексті». Вбачається за необхідне чіткіше аргументувати власну позицію з чіткою мотивацією причинно-наслідкових зв'язків.

4. Досліджуючи громадянство як забезпечувальний елемент правового статусу неповнолітніх автор звертає увагу на особливості громадянства неповнолітніх, подвійне громадянство та досліджує правовий статус біженців в сучасних державно-політичних умовах. Проте вважаємо, що недостатньо уваги приділено оптації та особливостей реалізації цього інституту для неповнолітніх.

5. Подекуди в тексті дисертації зустрічаються юридичні неточності. Так на сторінці 241 дисертації вказується «Позитивне право вимагає від особи правомірної поведінки, яка полягає в дотриманні прав та обов'язків». Вважаємо не цілком логічним використання такого поєднання як «дотримання» стосовно прав людини.

Втім, зазначені пропозиції і зауваження у своїй більшості носять дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, не знижують загального схвалення її наукових якостей, що відповідають критеріям і вимогам, які встановлені до праць такого рівня.

Повнота викладення матеріалів в публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що сформульовані у дисертації Ортинської Н.В., з достатньою повнотою викладені в авторефераті та шістьдесят одній публікаціях дисертантки, трьох монографіях, 36 статтях, з яких вісім – в іноземних профільних виданнях, 17 – у журналах, що включені до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз, та в 22 збірниках тез наукових конференцій.

Основні наукові публікації дисертантки побачили світ за-кордоном (Великобританія, Швейцарія, Болгарія, Чехія, Польща) та у головних центрах юридичної науки і освіти України – Києві, Харкові, Одесі, Дніпрі, Львові та ін., що позитивно характеризує географію поширення наукового доробку авторки даної дисертаційної роботи.

Висновок про відповідність дисертації вимогам ВАК України

Подана до захисту дисертація є оригінальним і завершеним науковим дослідженням, в якому здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз складу правового статусу неповнолітнього та умотивовано належність до нього таких елементів, як права та обов'язки – основні елементи правового статусу; забезпечувальні елементи, що створюють передумови для реалізації повною мірою цих прав та обов'язків: громадянство; правосуб'єктність; принципи правового статусу; додаткові елементи: гарантії прав неповнолітнього; відповідальність неповнолітнього за правопорушення. В цілому вирішено актуальну науково-юридичну проблему державної політики у сфері прав та свобод неповнолітніх.

Результати роботи є новими та достатньо апробованими. Аналіз публікацій дисертанта показує, що основні результати дисертації отримано автором самостійно. Автореферат адекватно відображає зміст роботи

Зазначене дає підстави дійти висновку про те, що дисертація Ортинської Наталії Володимирівни «Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, є завершеною науковою працею, яка за важливістю та обсягом змісту дослідження має значення для теоретико-правової науки. За своєю актуальністю, науковим рівнем, новизною, практичному значенню дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор – Ортинська Наталія Володимирівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, доцент

професор кафедри загальноправових дисциплін

Донецького юридичного інституту МВС України

Є. В. Зозуля

Підпис професора кафедри ЗПД

ДЮІ МВС України Зозулі Є.В. засвідчую:

т.в.о. начальника відділу режимно-секретного та

документального забезпечення

М.В. Яковлев